

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СВІТОГЛЯДУ В.І.ВЕРЕТЕННИКОВА

У статті розглядається вплив неокантіанства та інших теорій на формування й еволюцію світогляду В. І. Веретенникова і наукові праці історика.

Ключові слова: рецепція неокантіанства, модель історіописання

В статье рассматривается влияние неокантианства и других теорий на формирование и эволюцию мировоззрения В. И. Веретенникова и научные труды историка.

Ключевые слова: рецепция неокантианства, модель историописания

In the article are examined influence of neokantianism and another theories for forming and evolution of the outlook of V. I. Veretennikov and scientific works of historian.

Keywords: reception of neokantianism, model of historical writing

Постановка проблеми. Для новітньої історіографії характерним є активний процес модернізації методології та методики наукових досліджень, зростання інтересу до теоретико-методологічних проблем. У цьому контексті актуальним є дослідження світогляду і методології історичних праць професора Харківського університету Василя Івановича Веретенникова (1880-1942).

Аналіз попередніх досліджень. Світогляд і теоретико-методологічні засади наукової творчості В.І.Веретенникова дістали недостатнє висвітлення у науковій літературі. Обрана тема побіжно висвітлюється в працях О.М.Богдашиної [1 та ін.] й інших авторів. Лише поодинокі статті сучасних дослідників (у першу чергу Н.П.Павловської [12 та ін.] присвячені окремим аспектам обраної теми. В розвідках попередників здебільшого акцентувалася увага на неокантіанському характері методології його наукової спадщини, а роль позитивістської наукової традиції практично не висвітлювалася.

Мета статті – простежити вплив неокантіанства та інших теорій на формування й еволюцію світогляду В.І.Веретенникова і наукові праці історика, показати дотримання ним в основному позитивістської методики роботи з джерелами.

Виклад основного матеріалу. Істориків України 1890-х – 1920-х років, що намагалися дотримуватися неокантіанської моделі історіописання, було небагато: професори Київського (М.М.Бубнов), Харківського (В.І.Веретенников) та Новоросійського (Є.М.Щепкін) університетів. Формування світогляду двох останніх припадає на 90-х рр. ХХ ст., коли впливовою течією у суспільних науках був модернізований позитивізм і водночас поширюються ідеї неокантіанства.

В.І.Веретенников був учнем найбільш відомого російського історика-неокантіанця О.С.Лаппо-Данилевського. Саме після знайомства з Олександром Сергійовичем В.І.Веретенников вирішує перевестися з фізико-математичного на історичний факультет Петербурзького університету [8, с.200]. Робота з актовими документами у студентському науковому семінарі О.С.Лаппо-Данилевського дала ґрунтовні знання з історії державних установ Російської імперії XVII–XVIII ст., а головне – навчила позитивістській методиці роботи з джерелами [4, 8].

Водночас на світогляд модого вченого найбільше вплинули праці лідера неокантіанства Г.Ріккерта. Так, В.І.Веретенников підтримав культурологічні трактування об'єкта і предмета історичного дослідження. Г.Ріккерт, як відомо, називав історичну науку «індивідуалізуючою наукою про культуру», а про історичні об'єкти писав, що вони «або самі є явищами культури, або перебувають в якомусь відношенні до культурних цінностей» [цит. по: 1, с.184]. Знайшли підтримку у В.І.Веретенникова і міркування Г. Ріккерта щодо протиставлення природничих та гуманітарних наук [1, с.185; 2; 5; 10]. Неповторюваність суспільних явищ, на думку обох дослідників, свідчить про принципову неможливість наукового вивчення історичних фактів, що не мають законів [1, с.185; 5; 9; 10]. В.І.Веретенников також вважав історичні факти одиничними і самостійними [2; 5; 10].

Одним із основних завдань суспільних наук неокантіанство вважало дослідження колективної психіки, свідомості та підсвідомості окремих осіб. Важливим завданням історичних досліджень В.І.Веретенников називав реконструювання психічних процесів історичної обстановки шляхом сумісного вивчення норм психічної діяльності людини та історичних фактів [10, с.161-162].

В.І.Веретенников окремо займався розробленою позитивістами концепцією простих та складних історичних фактів. Слідом за своїм вчителем О.С.Лаппо-Данилевським В.І.Веретенников «навіть найпростіший історичний факт» називав «складним до безкінечності» [6, с.107]. При цьому харківський професор вважав, що в центрі історичних досліджень мають бути індивідуальні факти

[2, с.349]. Посилаючись на О.С.Лаппо-Данилевського, він формулював складний історичний факт як ідеографічне узагальнення простих [5, с.38; 10, с.148].

Кожний історичний факт В.І.Веретенников оцінював як «сублімацію ряду зареєстрованих зовнішніх сприйняттях (зрозуміло, що дійшли до дослідника лише в їх передачі) шляхом користування тими чи іншими загальними поняттями, які взяті з сфери загальнозначимого людського знання даної епохи» [6, с.107]. Він виділяв чотири етапи «історичного конструювання»: 1) відбір «історичного матеріалу» та його класифікація; 2) відповідно змісту обраних історичних фактів конструювання загального поняття про них; 3) зіставлення «такого поняття з поняттям, що є звичайно готовим результатом наукової думки»; 4) загальний висновок [10, с.150].

Посилаючись на Дж.Ст.Мілля, П.С.Лапласа та Ж.А.Пуанкаре, В.І.Веретенников наголошував, що для найбільш повного вивчення історичних фактів необхідно знати не лише усі факти, їх причинно-наслідкові зв'язки, а й ситуацію, що передувала досліджуванним подіям [2, с.340-342].

Вплив неокантіанства був найменш відчутний саме в теорії та практиці джерелознавства. При аналізі (відборі, класифікації, критиці) історичних джерел В.І.Веретенников використовував як класичні (позитивістські) принципи, так і пропозиції свого вчителя. Як відомо О.С.Лаппо-Данилевський, визнаючи в основному зовнішню та внутрішню критику як два етапи наукової критики джерел, виділив ще два види критики: моральну та естетичну [11, вип.2, с.518-519]. Проте серед істориків підросійської України ці ідеї підтримав лише В.І.Веретенников [1, с.284; 2; 6 та ін.].

Розвідкам В.І.Веретенникова притаманний строгий документалізм. Вже перше дослідження «История Тайной канцелярии Петровского времени» [3] було написане на підставі ретельного вивчення архівів. Він проаналізував історію діяльності Таємної канцелярії, чітко викладаючи лише ту інформацію, що знайшов у збережених справах цієї установи. В іншому великому дослідженні «Очерки истории генерал-прокуратуры в России доекатерининского времени» [7] В.І.Веретенников, дотримуючись викладених в архівних документах фактів, спростував ряд усталених тверджень щодо російських генерал-прокурорів. Дослідження науковцем переважно історії державних установ, а не культурних явищ також, на наш погляд, переконливо свідчить, що автор дотримувався не лише теоретико-методологічних засад неокантіанства. У текстах обох вищевказаних праць вчений підкреслював необхідність ретельного вивчення тем, які більше вивчали позитивісти.

Протягом свого життя В.І.Веретенников активно розробляв проблеми методики роботи з архівними документами, що також більш притаманно позитивістській моделі історіописання [4; 12 та ін.].

Ідеї марксизму, неоромантизму, російської релігійної академічної філософії не справили помітного впливу на погляди В.І.Веретенникова.

Висновки. Основою своєї методології В.І.Веретенников вважав неокантіанство. Зокрема у його працях простежуються спроби ірраціонального пояснення історичних подій. Водночас у методиці дослідження історичних джерел вчений дотримувався принципів позитивізму. Проблема співвідношення позитивістських і неокантіанських принципів у світогляді і роботах В.І.Веретенникова потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдашина О.М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX - 20-ті рр. XX ст.) / О.М.Богдашина. - Х.: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2010. - 480 с.
2. Веретенников В.И. Два этюда по технике исторического исследования / В.И.Веретенников // Наукові записки / Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури. - 1929. - Вип.3. - С.339-358.
3. Веретенников В.И. История тайной канцелярии петровского времени / В. И. Веретенников. - Х.: Печатное дело, 1910. - 306 с.
4. Веретенников В.И. К вопросу о методах изучения древнерусских частнопра-вовых актов / В.И.Веретенников. - Пг.: Тип. М.М.Стасюлевича, 1916. - 12 с.
5. Веретенников В.И. К построению понятия об историческом факте / В. И. Веретенников // Наука на Украине. - 1922. - № 2. - С. 37-46.
6. Веретенников В.И. Несколько слов об исторической критике / В.И.Веретенников // Сборник Харьковского историко-филологического общества. - 1914. - Т. 21. - С.105-118.
7. Веретенников В.И. Очерки истории генерал-прокуратуры в России доекате-рининского времени / В.И.Веретенников. - Х.: Тип. А.Дарре, 1915. - VI, 405 с.
8. Веретенников В.И. Памяти дорогого учителя / В.И.Веретенников // Русский исторический журнал. - 1920. - Кн.6. - С.200-206.
9. Веретенников В.И. Случайность в историческом процессе и статистический метод / В.И.Веретенников // Журнал Министерства народного просвещения. Новая серия. - 1913. - Ч.48, №11. - С.19-45.

10. Веретенников В.И. Этюды по вопросам исторического конструирования: (Из опыта русской исторической науки) / В.И.Веретенников // Наукові записки / Праці Харківської науково-дослідної кафедри історії європейської культури. - 1927. - Вып.1. - С.147-164.
11. Лаппо-Данилевский А.С. Методология истории: пособие к лекциям, чит. студентам Санкт-Петербург. ун-та в 1909 / 10 уч. Году / А.С.Лаппо-Данилевский. - СПб.: Тип. В.Безобразова, 1910-1913. - Вып.1-2.
12. Павловська Н. Вплив О.С.Лаппо-Данилевського на формування світоглядних та наукових поглядів В.І.Веретеннікова / Н.Павловська // Студії з архівної справи та документознавства. - 2004. - Т.11. - С. 247-253.